# RUDIMENTA
# LINGUAE UMBRICAE

EX INSCRIPTIONIBUS ANTIQUIS ENODATA.

---

*PARTICULA III.*

INSCRIPTIONES UMBRICAS SUMMATIM EXPLICANS.

SCRIPSIT

*DR. G. F. GROTEFEND*

LYCEI HANNOVERANI DIRECTOR.

Est quadam prodire tenus, si non datur ultra. *Horat.*

HANNOVERAE MDCCCXXXVI.

IN LIBRARIA AULICA HAHNII.

# Praefatio.

Vocabula illa, quae in superiore hujus operis particula e comparatis Iguvinis tabulis didicimus, licet pauca sint, sufficiunt tamen ad id, quod nunc aggressurus sum, ita demonstrandum, ut facile intelligatur. Sunt enim argumenta Iguvinarum tabularum, earumque praecipue, quarum comparatio disquisitionem nostram faciliorem reddit, summatim ante explicanda, quam singula earum verba interpretari conemur. Quod si non fecerimus, fundamenta deerunt, quibus vera interpretatio nitatur, neque caveri satis poterit, ne in meras hariolationes incidamus. Argumenti vero expositione non contextus modo cognoscetur, ex quo singula verba interpretanda sunt, sed praebebitur etiam optima occasio, multas res, quarum notitia valde necessaria est ad intellectum eorum, quae in tabulis perscripta sunt, uberius explicandi, ut de diis deabusque, quibus sacra fiunt; de sacerdotibus et gentibus Iguvinorum praecipuis; de urbis arcisque Iguvinae nominibus; de oppidis Umbriae, multisque aliis rebus, quae dignae sunt, quibus operam nostram navemus. Jam ex iis, quae in medium protuli, intelligitur, Romanos multa ab Umbris accepisse, quae viri docti nimia temeritate Etruscis attribuerunt; pleraque tamen hujus generis, ut de sacrificiorum ritibus, quorum plurimi

inter Umbros Romanosque communes fuerunt, et de auguriis, quibus Umbri adeo studuerunt, ut nihil probe factum putarent, quod non antea auguriis esset probatum, ne longior evaderet haec particula, in qua praecipue nomina propria mihi explicanda videbantur, in aliud tempus differre constitui.

Hactenus haec: si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti; si non, his utere mecum.

## *Particula III.*

# Inscriptiones Umbricas summatim explicans.

1. Iguvinas illas tabulas, quas in superiore hujus operis particula comparavimus, ad *πεῤσκλεμ* sive lustrationem spectare, primis earum verbis dicitur. Imprimis autem praecipiuntur sacrificia, quorum alia reliquae tabulae continent praeter tertiam, in cujus argumenta diversa nunc primum inquirere liceat. In tertia tabula non literis solum, quae partim Umbricae, partim Latinae sunt, duae distinguuntur inscriptiones, sed utraque etiam vel lineola quadam inter versum 13 et 14 primae paginae interposita vel repetitis iisdem fere verbis in duas partes dividitur. In omnibus his partibus, sicut in reliquis praeter quartam sextamque tabulis, mentio fit Fratris Atiersii vel Fratrum Atiersiorum, quibus summa tribuitur auctoritas. Hi Fratres, quorum maximus sive magister *κατ᾽ ἐξοχήν* Frater Atiersius dicitur, sicut Fratres Arvales Romanorum, duodecim (desendnf VII, b, 2.) sacerdotum fuerunt collegium, quod III, a, 23 et III, b, 1. *φεια φῤατῤεκς*, quasi *φυή* sive *φυλὴ φρατρική*, dictum Quaestori opponitur. Paunpei fratrexs, quae VII, b, 1. legitur, quasi *παμφυλία φρατρική*, Fratrum *πανήγυριν* sive conventum designare videtur, quae III, a, 3. contracto nomine *παμπε* dicitur, nisi h. l. pompam intelligere malis, quia panupei fratrexs VII, b, I. simpliciter fit Fratrus Atiersier sive Fratribus Atiersiis, *παμπε* vero III, a, 4. *ειкFασεσε Ατιιεῤιεῤ*, quae verba non differre videntur ab *αῤπυτῤατι Φῤατῤυ Ατιιεῤια* III, a, 12. sive arbitratu Fratrum Atiersiorum. Potest enim *Ατιιεῤιεῤ* pro genitivo singularis accipi, ut *ειкFασεσε* substantivum regens sit, sicut Graecorum *εἰκασία*, ab *εἰκάζω* derivatum, cujus primitivum verbum *ἔϊσκω* apud Homerum, sicut scisco apud Romanos, etiam probo, justum et aequum censeo significat Il. XIII, 446.: unde puri far eiscurent III, b, 10 et 15. sicut facere comprobarint vertendum est.

2. Fratres Atiersios summos in rebus sacris arbitros fuisse, ea testantur, quae in tertia tabula Umbricis literis perscripta sunt: in illis enim haec sibi respondent singularum partium initia:

*Εσϐκ Φρατερ Ατιιερϊϐρ ειτιπες πλεναςιερ ϐρνασιερ ϐɫτρετιε τ. τ.*

*Φρατερ Ατιιεριϊϐρ εσϐ ειτιπες πλεναςιερ ϐρνασιερ ϐɫτρετιε κ. τ.*

In his, praeterquam quod pronomen demonstrativum *εσϐ* sive *εσϐκ* diversis locis positum est, nonnisi verba, unde accusativus pronominis **hoc** dependet, diversis notis scripta sunt. Quum in eadem tabula v. 24 et 29 bis *τϐρατϐ* pro *κϐρατϐ* exaratum sit, pro *τ. τ.* quoque *κ. τ.* legendum videri possit: nihilo secius *τ. τ.* h. e. d(iis) d(icat) legendum puto, quia Quaestoris ratihabitio in fine quartae et in margine quintae tabulae similia exhibet: *ΚFεστρετιε ϐσαιε σFεσϐ FϐFζις τιτιστε* (s. *τιτε*) *τειες*, h. e. nisi fallor, Quaestoritia audientia suetum vobis (de)dicate diis. Quodsi *ειτιπες* pro *ειτιπερ* scriptum est, sicut in superiore hujus operis particula *αρεπες* pro *αρεπερ* exaratum vidimus, duae priores syllabae autem Graeco nomini *εἴδει* respondent, *ειτιπες ϐFτρετιε*, h. e. pro specie auctoritia, cum genitivis deminutivis *πλεναςιερ ϐρνασιερ*, h. e. plenulae urnulae s. pleni suffragii, construi potuit ad indicandam summam auctoritatem, qua Frater Atiersius scripsit: Hoc Frater Atiersius pro sua pleni suffragii auctoritate diis fieri edicit. Itaque tertia tabula duo edicta Fratis Atiersii continet: quae vero post explicata modo verba leguntur, diversa sunt:

III, a, 3 sq. *καστρϐζιε αρφερτϐρ πισι πϐμπε φϐστ ειкFασεσε Ατιιεριερ.*

III, a, 15 sq. *κλϐFιιερ κϐμναɫκλε Ατιιεριε ϐκρε ειкFασεσε Ατιιεριερ.*

Quum in superiore particula §. 33. viderimus, *κϐμνε αρφερτϐρ* IV, a, 41. secunda designare auguria, *αρφερτϐρ* et *κϐμναɫκλε* ejusdem fere significatus esse putare licet. Est autem *καστρϐζιιε αρφερτϐρ* urbanum augurium, a *καστρϐFϐ(φ)*, III, a, 13. 18. 20. 22. h. e. urbis moenibus appellatum, cui *κϐμναɫκλε Ατιιεριε ϐκρε* opponitur.

3. **Ocrem** antiqui Romani, ut Festus Livii Andronici exemplis probatum refert, montem confragosum dicebant, unde oppida Umbriae **Interocrea** et **Ocriculum** nomen accepere. Quia vero apud Graecos *ὄκρις* et *ἄκρα*, unde Latinorum **arx** per metathesin dicta videtur, inter se cognata fuerunt nomina, **ocrem** arcem urbis Iguvinae interpretor, quae alias **Fisia** a Fiso San'si deo dicitur. Hac in arce Atiersii observasse videntur auguria, quae, si non congruebant cum urbano auspicio, *ΚλϐFιιε κϐμναɫκλε* sive clivia auspicia vocabantur. Etsi enim Plinius H. N. X, 17 (14) cliviam avem ab antiquis nominatam ignorari scripsit, Paulus Diaconus tamen e Festo excerpsit, clivia auspicia dicta esse, quae aliquid fieri prohibebant; quanquam, dum addit, omnia difficilia **clivia** vocata esse, unde et **clivos** loca ardua dixerint, non animadvertit, **clivum** esse Graecorum *κλιτύν*. Ex iis igitur, quae modo exposui, apparet, duobus tertiae tabulae edictis praecipi, quid faciendum sit vel secundis vel adversis Atiersiorum auguriis: in illis vero, quae Latinis literis scripta sunt, de mutuis inter privatos homines et Fratrem Atiersium donationibus agitur, dummodo recte vertam sequentia:

*Claverniur dirsas herti Fratrus Atiersir — Claverni dirsans herti Frater Atiersiur.*
Clavernius dat muneri Fratribus Atiersiis — Claveruio dat muneri Frater Atiersius.
*Casilos dirsa herti Fratrus Atiersir — Casilate dirsans herti Frateer Atiersiur.*
Casilas dat muneri Fratribus Atiersiis — Casilati dat muneri Frater Atiersius.

Dirsa(s) sive dirsans participium, ut duir III, b, 10 et 15., indicativi dat, dicat, locum obtinet; herti vero Graeco (ἐν) χάριτι respondet, sicut ϝεῤτε III, a, 6. 8. 10. χαρτά sive grata designat; nec scio, an ϝεῤιες quoque sive heriest, quod in superiore particula §. 30 et 36. ἱερεύσῃς interpretatus sum, cum Homerico χαρίζετο ἱερὰ ῥέζων Od. I, 61. coll. Xen. Mem. S. IV, 3, 16. comparandum sit, quemadmodum hodierni quoque Vlachi hërëzire pro χαρίζεσθαι dicere solent. Sic conjunctio herie(i) sive heri(s) bis posita, de qua sub finem superioris particulae locutus sum, sicut Latina conjunctio vel a velle derivanda, explicari poterit seu velis concedere, cf. Hor. C. I, 4, 12.: sane herest in Oscis inscriptionibus voluerit interpretandum putarunt.

4. Casilos pro Casilas scriptum esse, dativus Casilate docet: praeterea nomina in as desinentia apud Umbros adeo usitata fuerunt, ut apud eos, qui cives Romani facti nomen a patria assumpserunt, nominum in ius exeuntium locum interdum obtinuerint. Sic legimus in inscriptione Mevaniae apud Murat. MDXLVIII, 11. P. MEVANAS FAVSTVS; Sentini apud Gruter. CDLXVII, 2. L. SENTINAS VERVS, ut Tiferni Tiberini apud Gruter. DCCCCXXIV, 12. C. TIFERNIVS SABINVS. Ager tamen, unde Casilates nominati sunt, Casilus dicitur III, b, 14., etsi Plinius H. N. III, 14. Carsularum oppidi incolas Carsulanos vocat, unde in Cluveri Ital. antiq. II. pag. 638 sq. hodiernum vici Cassigliano nomen deducitur. Si, quod Micali (Storia degli antichi popoli Italiani T. II. pag. 136) putat, Claveruium oppidum, quod Claverniis nomen dedit, ibidem situm fuit, ubi hodie Chiascerna est, ager Tlatins III, 6, 9., quem Lanzius in Latio quaesivit, haud procul abfuit a fano Martis Tudertium, unde, sicut ager Casilus, Piquier Martier vocatur. Hoc nomine enim neque Picenos, neque Picum Martium, sed Martem ipsum designari puto, qui a pico illi sacro Picius vocatus esse videtur. Picumnum quidem intelligere possit, qui Pilumnum significari putet Fratris Atiersii appellatione Sehmenier dequrier Pelmner sorser III, b, 11 et 16. Sed quid Picumnus Pilumnusque fratres, quales Nonius Marc. XII, 36. et Servius ad Virg. A. IX, 4. definiunt, in nostra tabula sibi velint, nescio, Romani contra, Festo teste, in Saliari carmine Pilumnoe poploe dicti sunt, veluti pilati Virg. A. XII, 121. Itaque appellationem istam Semoniae decuriae Romanis sociae verto: socios enim, quibuscum Plautus Amphitr. I. 1, 228. Sosiae nomen comparat, sorsos ab Umbris vocatos esse, in superiore particula §. 25. monui; Iguvinatium foederis autem, quo jam a. U. c. 444.

jus Latii acceperunt, sicut omnibus Umbris civitas data est a. U. c. 666., Cicero pro Balbo c. 20. meminit.

5. Quemadmodum picus non solum apud Sabinos, ut Strabo V, 4, 2. pag. 240., et in Latio, ut Plinius H. N. III, 20 (18) et Plutarchus Q. R. 21., testantur, sed apud Umbros quoque, ut sextae tabulae initium docet, in auguriis principalis avis fuit; sic etiam omnibus his populis antiquitus Marti sacra templa fuerunt, quorum aliud Dionysius Hal. 1. pag. 11 sq. in urbe Sabinorum Suna, aliud in urbe Tiora Matiena Aboriginum memorat, quod quidem oraculum antiquissimum haud absimile fuerit Dodonaeo, nisi quod Dodonae sedens in sacra quercu columba, apud Aborigines contra picus in columna lignea vaticinaretur. Agros Casilum vero atque Tlatium ad vicum Martis Tudertium pertinuisse puto, quorum vicani in multis inscriptionibus apud Gruter. CCCCXXIII, 1. MXXXII, 1. MLXXXVII, 9. et apud Murat. DCCCXLIV, 9. MXC, 6. leguntur. Quod si ager Tlatius Dolatium fuit, quorum nummos voce *Τλα(τε)* inscriptos ex mea quidem sententia, quam in Ephemerid. Hannoveranis numismaticis a. 1835. nr. XXVIII. §. 13. et a. 1836. nr. VII, §. 4. in medium protuli, perperam ad Telamonis portum in Etruria retulerunt, Dolates, quos Plinius H. N. III, 19 (14) inter Umbriae populos recenset, haud procul abfuerunt ab illo fano Martis, cujus rudera his ipsis temporibus detecta dicuntur. Iidem autem, quia Sallentini erant cognomine, verbis *Ιαπϑξκϑμ νϑμεμ* IV, a, 17. Jabuscom nome VI, a, 58. sive Japusco nome VII, a, 47. designari videntur. Etsi enim Japygicum nomen in quarta tabula, interjecta voce *νϑμεμ*, a reliquis Tarsinatis tribus nominibus separatum est, id tamen ad Japyges potius in Umbria, quam ad Umbros in Japygia refero. Micali quidem l. l. T. I. pag. 71. in Gargano monte, quem Virgilius A. XI, 247. Iapygem pro Apulo appellavit, vallem inter colles silvosos etiamnum Umbrorum nomine insignem reperit; sed quemadmodum Umbri in Apuliam, sic Japyges in Umbriam migrare potuerunt.

6. Romani eadem prudentia, qua colonias civium militares deducebant, quibus agros occupatos defenderent, Horat. S. II, 1, 35 sqq., hostes suos in Italia devictos, ne iterum coirent, in diversas regiones abduxerunt. Quum igitur a Livio XV, epit. coll. Flor. I, 10. 17 sq. Eutrop. II, 9. doceamur, eodem fere tempore, quo Picentibus victis pax data et coloniae Ariminum in Piceno, Beneventum in Samnio deductae sunt, Umbros et Sallentinos victos atque in deditionem acceptos esse, quid magis est verisimile, quam Sallentinos tum e Japygia in Umbriam, Umbros contra in Apuliam esse abductos? Sic enim Picentes quoque, Strab. V, extr. Plin. H. N. III, 9., ad Silarum amnem in Lucania habitantes legimus, quo sine dubio eodem tempore abducti sunt, quo Romani, post Tarentinos victos a. U. c. 487. totius Italiae imperio potiti, quatuor Quaestores provinciales fecerunt, quorum primus Ostiae omnem regionem inter Tuscum mare et Apen-

ninum montem inde ab Arni Tiberisque fontibus usque ad Liris ostia, alter Calibus reliqua usque ad sinum Tarentinum sub ditione sua tenebat, tertius vero quartusque, quicquid inter Apenninum montem et Adriaticum mare a Rubicone usque ad Aesim fluvium, indeque ad promontorium Japygium situm erat. Quod autem ad Tarsinatem tribum attinet, cui Japygicum nomen in Iguvinis tabulis ascribitur, eam cum Lepsio de tabb. Eugub. pag. 57. potius ad Tadinates, quam cum Kaempfio Umbric. pag. 24. ad Sarsinates refero: Sarsina enim, Plauti poëtae patria, ad Sapiniam tribum, Livio XXXI, 2. XXXIII, 37. memoratam, pertinuisse videtur, quum Tarsinas tribus, sicut Iguvina II, 25 et 30., ad Romanorum tribum Clustuminam referenda sit, quae secundum permultarum inscriptionum testimonia omnia oppida inter Apenninum et Tiberim inde ab ejus fontibus usque ad Naris fluvii ostia sive a Sapinia tribu usque ad Sabinorum fines, Sestinum, Tifernum Tiberinum, Iguvium, Arnam, Vettonam, Mevaniam, Tuder, Ameriam, Interamnam atque Narniam, complectebatur.

7. Tarsinas tribus, quacum Iguvina certa quaedam sacra communia habuisse videtur, sicut Romani Latinas ferias cum Latinis populis agebant, vel Athenienses in panegyri,. quae singulis quinquenniis fiebat, per praeconem simul Plataeensibus bona precar solebant, praeter Japygicum nomen complectebatur Tarsinas, Turscum sive Tuscum,. atque Naharcum nomen. Quod si Tarsinate nomine (*Ταϱινατε νȣμεμ* IV, a, 17. casu locali) Tadinum designatur, Turscum sive Tuscum nomen non ad Tuscos sive Etruscos, sed ad Tudertes referendum est, pro quibus Tudrscum nomen scribi potuit, sicut Naharcum nomen pro Nahartibus sive Nartibus h. e. Interamnatibus ad Narem fluvium secundum Plinii H. N. III, 19 (14) multarumque inscriptionum apud Gruter. CCCCVII, 1. CCCCXXII, 7. CCCCLV, 4. et Murat. MLI, 4 et 5. testimonia. Ceterum quum *τȣτα Ταϱινατε τϱιφȣ* sine dubio pro tota Tarsinate tribu scriptum sit, nemo cum Lepsio in Rhenano Museo philologico a. 1834. pag. 196. putabit, in voce tota substantivum, in Iguvina adjectivum latere: praesersim quum in eo sacrificio, quod vesclir adrir s. vasculis atris fit, VII, a, 11. tote Tarsinate trifo, h. e. toti Tarsinati tribui, legatur, quemadmodum in eo, quod fit vesclir alfir s. vasculis albis VII, a, 27., pople totar Ijovinar, h. e. populo totius Iguvinae (urbis). Etiam in nummis inscriptione *ΙκȣFινι* non Iguvini, sed, sicut in aliis nummis Umbricis, urbs designari videtur, atque Miletus quoque Miletina vocatur in verbis, vestem purpuream indicantibus VI, b, 13., tettome Miletinar, si conferuntur verba tettome Noniar, tettome Salier VI, b, 14., h. e. cum texto Nonnae (*Νυμφᾶς* sive virginis Vestalis), cum texto Salii. Quemadmodum in quartae tabulae parte posteriore IV, a, 2. 5. *πȣπλȣπεϱ τȣτας ΙιȣFινας, τȣταπεϱ ΙιȣFινα* scriptum est, sic in parte priore *ȣκϱιπεϱ Φιοιȣ, τȣταπεϱ ΙκȣFινα*, victimae mactantur: quae verba Lassenius in Rhenano

Museo philologico a. 1833. pag. 385 sqq. jam recte interpretatus est pro monte Fisio, pro tota Iguvina. Hanc Iguvinam autem non urbem cum arce Fisia a deo Fiso San'si dicta, sed tribum esse, e verbis τυταπε(ϱ̇) ΙιυFινα, τϱ̇εφιπεϱ̇ ΙιυFινα II. 24 sq. 29 sq. non sequitur.

8. Etsi dicere nescio, unde Iguvina urbs nomen acceperit, hoc tamen cum ειxFασατις l. l. magis congruit, quam cum Juve s. Diuve, quod Lassenio visum est: Iovina enim, pro Ijovina s. ΙxυFινα positum, quatuor, non tribus, syllabis est pronuntiandum, ut Iovinur VI, a, 56. pro Ijovinur VI, a, 63 sive ΙxυFινυς IV, a, 21 sq. Cur autem verbis Φϱ̇ατϱ̇υσπε(ϱ̇) Ατιιεϱ̇ιε(ς) addatur αꟻτιοπεϱ̇ ειxFασατις, h. e. pro inclitis rerum sacrarum arbitris, s. arbitrandi jure praeditis, ex iis facile intelligitur, quae §. 1. monui. Αꟻτις inclitis vertendum putavi, quia V, a, 10 sq. Αꟻτυ ΙυFι et Αꟻτυ Μαϱ̇τι dicitur, sicut Jovi inclito apud Plaut. Pers. II, 3, 1.; quanquam, si in superiore particula §. 31. αꟻτιμεμ recte interpretatus sum cum ovatione, Jupiter et Mars ovatus dici posset, sicut apud Virgilium A. IV, 609. „Nocturnis Hecate triviis ululata per urbes“ legitur. Quod Frater Atiersius in tertia tabula Sehmeuier dequrier dicitur, facile explicatur inscriptionibus, in quibus decuria bidentalis sive decuria sacerdotum bidentalium legitur.

Grut. XLVI, 5. SEMONI ‖ SANCO ‖ DEO. FIDIO ‖ SACRVM ‖ SEX. POMPEIVS. SP. F ‖ COL. MVSSIANVS ‖ QVINQVENNALIS ‖ DECVR. BIDENTALIS ‖ DONVM DEDIT.

Grut. XLVI, 6. SANCTO. SANCO ‖ SEMONI DEO. FIDIO ‖ SACRVM. DECVRIA ‖ SACERDOTVM ‖ BIDENTALIVM ‖ RECIPERATIS ‖ VECTIGALIBUS.

Sed mirum videtur, quod in quintae tabulae initio legatur: Σεμενιες τεxυϱ̇ιες σιμ, xαπϱ̇υμ υπετυ h. e. Semoniis decuriis suem, caprum obagito sive offerto; sicut paullo post scriptum est:

V, b, 78 sq. *ΙυFε Πατϱ̇ε φετυ, σι πεϱ̇αxνε σεFαxνε υπετυ.*
Jovi Patri facito, suem castum sanctum offerto.

V, b, 10 sq. *Fαπυτυ Σαζι αμπετυ, xαπϱ̇υ πεϱ̇αxνε σεFαxνε υπετυ.*
Vaputo San'si sacrificato, caprum castum sanctum offerto.

Hic incerta sunt omnia, nec nisi hariolando dicere possum, quid sentiam. Quid? si sus caperque Semoniis decuriis offerri jubeantur, ut Jovi Patri et Vaputo San'si sacra fiant hisce pecudibus? Sic saltim, quae sequuntur, probabiliter interpretari licet.

9. Maxima difficultas in interpretandis Umbricis inscriptionibus creatur eo, quod nomina per plures casus similiter flexa observantur. Quemadmodum igitur verba Frater Atiersiur Sehmenier dequrier Pelmner surser in vario sensu similiter flectuntur, ut genitivus singularis numeri non distinguatur a nominativo et dativo pluralis;

sic dici vix potest, quomodo in quintae tabulae initio verba *τεκFιας φαμεϱιας Πȣμπεϱιας* XII. interpretanda sint. Quae si apposita sunt dativis *Σεμενιες τεκȣϱιες*, aliter ea vertere nescio, quam stirpibus familiae Pompiliae duodecim, quasi *τεκFιας* pro *γενεαῖς* scriptum sit, sicut apud Graecos iidem *τοκεῖς* dicuntur, qui *γονεῖς* sunt. Recensentur tamen, quasi XIX. pro XII. legendum sit, novendecim stirpium nomina: duae Atiersiates, duae Claverniae, duae Curejates, duae Satanae, duae Peiersiates, duae Talenates, duae Musejates, duae Juïescanae, tresque Casilates: quibus duae *νατινε* sive gentes adduntur, dum sacra praecipiuntur facienda

V, b, 26. *ΙȣFε Πατϱε Fεζιαπεϱ νατινε Φϱατϱȣ Ατιιεϱιȣ.*

V, a, 21 et 35. *Fȣντε ΙȣFιε — Πετϱȣνιαπεϱ νατινε Φϱατϱȣ Ατιιεϱιȣ.*

His verbis Fratrum Atiersiorum gentes Fusiam sive Furiam atque Petroniam indicari, ex illis intelligitur inscriptionibus, in quibus Furii atque Petronii Clustuminae tribus cives dicuntur, ut ex

Carsulana apud Murat. DXCVII, 3. vel DCCIV, 4. C. FVRIVS. C. F. CLV. TIRO.
Tuderti - - MCCCXLVII, 10. coll. Gruter. DCCLXXXVI, 3 et 8.
FVRIO C. F. CLV. VRSO || MVSEIA Q. F. GALLA || VXOR FECIT.
Amerina apud Gruter. MXXVIII, 1. coll. MXCVII, 1. T. PETRONIO T. F. || T. N. CLV. PROCVLO.

His in inscriptionibus non solum Furii et Petronii leguntur, sed Museja quoque, quemadmodum Mussius Petronius apud Grut. DCXCVI, 13. et Pompejus Mussianus apud Gruter. XLVI, 5., Musejati stirpi familiae Pompiliae annumerandi, ex quorum exemplis stirps Curejas non tam Curiatia, quam Curia, interpretanda est. Peiersii, si *φαμεϱια Πȣμπεϱια* recte vertitur familia Pompilia, Pilii, ut Atiersii Atilii vocandi sunt: possunt tamen Atiersiates ab origine Plinii Attidiates esse, ut Talenates Tadinates.

10. Furiorum monumenta quidem Tusculi detecta sunt; sed gentes eorum, et patriciae et plebejae, non ex una eademque regione originem duxere. Sic etiam Petroniam gentem, plebejam quidem, sed consularem et antiquissimam, propter Feroniae a Sabinis peculiariter cultae caput in denariis Petroniae gentis effictum e Sabinis oriundam putarunt, praesertim quum Petronius Sabinus jam sub Tarquinio vixisse dicatur apud Dionysium, et ad Turpiliani quoque cognomen Tarpeja virgo in nummis respicere visa sit. Praeterea, Festo teste, Petroniae nomen fuit amni apud Romam in Tiberim defluenti, quem magistratus auspicato transibant, quum in Campo quid agere volebant, quod genus auspicii peremne vocatum est. At Feroniam tam ab Umbris, quam Sabinis aliisque Italiae populis, cultam prima tabula prodit, cujus connexus cum altera ex hisce verbis ter repetitis cognoscitur:

II, 32 sq. *ἐῤεῤεκ τυFα τεφῤα σπαντιμαῤ πῤυσεκατυ.*
deinde duo tepora (s. calida exta) cum libatione (*σπονδῇ*) prosecato.

II, 34 sq. *ινυμεκ ετῤαμα σπαντι τυFα τεφῤα πῤυσεκατυ.*
deinde altera libatione duo tepora (exta) prosecato.

I, 2. *ινυμεκ τεῤτιαμα σπαντι τρια τεφῤα πῤυσεκατυ.*
deinde tertia libatione tria tepora (exta) prosecato *).

In his autem tabulis, ut in quinta, sermo est de sacrificiis (*Fεῤτεῤ* II, 1. V, a, 40. quasi *χαριστηρίοις*); eaque fiunt *Πυεμυνε Πυπῤικε* II, 26 cet. et *Fεσυνε Πυεμυνες Πυπῤιζες* I, 3 cet., quarum illam Pomonam, pomorum patronam secundum Varr. L. L. VI, 3 a med. Ovid. Met. XIV, 623., hanc Pomonae comitem Feroniam interpretor. Utriusque deae nomina in inscriptionibus minoribus leguntur, quanquam sine *Πυπῤιζες* cognomine, quod quidem a *φαμεῤια Πυμπεῤια* derivandum videtur, quae, si a *πυμπε* III, a, 3 et 10. nomen accepit, eas gentes complectebatur, quae in pompis sollennibus principalem locum tenebant.

II. Inscriptionem apud Amiternum in Sabinis detectam sic supplendam atque interpretandam censeo: MESENE FLUSARE POIMVNIE S... ATERNOm AVNOM HIRETVM, mense Florali Pomonae S... ad Aternum amnem sacratum. Sicut in Pompejana domo, quam Fauni dicunt, Osce *Φλυυσαι* pro Florae scriptum videtur, sic mense Flusare, quod in lapide ab a. U. c. 695. apud Murat. DLXXXVII, 1. legitur, pro mense Florali sive *μηνὸς Ἀνθεστηριῶνος* scribi potuit; hiretum autem ab *ἱερόω* derivandum videtur, sicut avnom, pro apnom casu locali positum, unde Aternom eodem casu supplevi, ab apa, quod pro aqua usurpatum esse nomen derivatum amnis testatur. In litera S post Poimunie aut Pomonae cognomen aliquod latet, aut statum supplendum est, sicut in Volsca inscriptione legitur: Deve Declune statom et in fine ec se cosuties Ma. Catafanies medix sisti atiens. Nescio quidem, an Diva Decluna Dictynna Diana sit, quam esse lunam putabant, teste Paulo Diacono; sed statom sine dubio idem est, quod sacrum, atque extrema verba sic verti posse videntur: ex se consumptis sive suo sumptu Ma(mercus) Catafanies meddix sisti curavit. Nam inscriptio quoque Assisii reperta: POST. MIMESIVS. C. F. T. MIMESIVS. SERT. (fortasse SEXT.) F. ‖ NER. CAPIDAS C. F. RVF. ‖ NER. BABRIVS. T. F. C. CAPIDAS. T. F. C. N. V. ‖ VOLSIENVS. T. F. MARONES ‖ MVRVM. AB. FORNICE.

---

*) Ad hanc versionem probandam Martianum Capellam laudare liceat, qui lib. VII, §. 733. scripsit: »Triadis auspicio preces tertio ac libamina repetuntur,« et lib. I. §. 9. »denudata pecudum caede fissiculatis extorum prosiciis viscera loquebantur,« quibus locis addi possunt Ovid. Fast. VI, 163. »Sic ubi libavit, prosecta sub aethere ponit,« et Macer in *ὀρνιθογονίᾳ*: »Vulgari tosta vapore cum virgis prosecta ferunt.«

AD. CIRCVM. ET ‖ FORNICEM. CISTERNAMQ. D. S. S. ‖ FACIVNDVM. COIRAVERE. sic interpretanda est: Postumus Mimesius, Gaji filius, T. Mimesius, Sexti filius, Nero Capidas, Gaji filius, Rufus, Nero Babrius, Titi filius, Gajus Capidas, Titi filius, Gaji nepos, Volero Volsienus, Titi filius, Marones, murum ab fornice ad circum, et fornicem cisternamque de suo sumptu faciundum curavere. Ex hac inscriptione autem, quum mentio fiat V. Volsieni et Ner. Babrii, T. filii, Maronum, gens Vestinia vero in inscriptione Brufae, non procul a Bastia, reperta legatur apud Vermiglioli (antiche iscrizioni Perugine, ediz. II. Cl. X, nr. 27.), illa cippi inscriptio illustratur, quae a. 1740. inter Bastiam et Assisium reperta jam apud Murat. MMCI, 4. et Maffej. Mus. Veron. CXIV, correctior vero in libri Vermiglioliani initio legitur.

12. Cippus secundum Simplicium in Goesiana agrimensorum collectione pag. 88. in re agraria est terminus ad discernendos agrorum fines constitutus, ἱερὸς ὅρος Suidae, sacrum medio de limite saxum apud Juven. XVI, 38. et limes agro positus, litem ut discerneret arvis, apud Virg. A. XII, 898. Limiti, qui a meridie ad septentrionem ducebatur, cardinis nomen inditum est a mundi cardine, ut Hyginus admonet initio libri de limitibus constituendis: unde Plinius H. N. XVIII, 76 (33): „Contra mediam faciem, ait, meridies, a vertice septentrio erit: qui ita limes per agrum currit, cardo appellatur.“ Itaque inscriptio cippi sic vertenda est:

AGER. EMPS. ET ‖ TERMNAS. OHT ‖ C. V. VISTINIE.
Ager emptus et terminatus (est) ut (rimque) C. (et) V. Vestiniis,
NER. T. BABR ‖ MARON. MEI ‖ VOIS..NER. PRO PART K ‖
Ner. (et) T. Babriis Maronibus, me (ridie) Volsienis, pro parte k(ardinis)
T. V. VOISIENER ‖ SACRE. STAHV.
T. (et) V. Volsienis. Sacer stet (cippus).

Notandum est asyndeton in praenominibus, quae desunt ante VOIS..NER, et quod emps et termnas scriptum sit pro emptus et terminatus est. Sic apud Phavorinum εὐδάμνας Graece pro εὐδάμαστος laudatur, et apud Romanos damnas pro damnatus etiam cum plurali construebatur, sicut libens. Quemadmodum enim Frontinus de aquae duct. II. „Is, ait, P. R. C. millia dare damnas esto,“ sic Paulus et Scaevola in Dig. lib. XXX, leg. 19. et lib. XXXII, leg. 33. in testamentis et legibus formula utuntur: „L. Titius et C. Sejus P. Maevio decem dare damnas sunto;“ et quemadmodum in inscriptione minori apud Miloniam in Marsis detecta dicitur: „Vati Divae Vesunae Erinius et Erinus pater dono militari (fortasse dedere) libens,“ sic apud Grut. XXIII, 2. „Cn. Cornelius Charito, A. Timinius Januarius, Silvano libens animo dono dedere,“ atque in votis solvendis XXXVI, 1. „Soli Sanctissimo sacrum. Ti. Claudius Felix et Claudia Helpis et Ti. Claudius Alypus, fil. eorum, votum solverunt libens merito,“ XLI, 7.

„P. Cornelius Trophimus et Lania, conjux ejus, votum libens solverunt," expresse legitur.

13. Etsi Vesunam modo vatem divam vocatam vidimus, Feroniam tamen eam interpretari nou dubito, quippe quae, quum apud Isidorum in Glossis agrestis dea, et apud Diouysium Hal. II, 49. III, 32. *Φερσεφόνη*, *'Ανθηφόρος*, *Φιλοστέφανος*, audiat, non tam inter Nymphas, quam inter Lares horti pomiferi, Calpurn. Ecl. II, 64 sq., refereuda videtur. Licet inscriptio Ligorii apud Murat. XCII, 6, FLORAE FERONIAE DICTA[L]E SACRVM fictitia sit, florigerum tamen caput Feroniae in uummis gentis Petrouiae atque Plaetoriae apud Fabrett. pag. 454. indicat, Feroniam nihil aliud esse, quam arcanam illam vim arboribus insitam, qua ipsae virent floreutque et fructus ad maturitatem perducuntur. Eam vatem divam dici, uemo mirabitur, qui Clitumnum quoque fluvium fatidicum numen fuisse apud Plin. Epist. VIII, 8, 5. legerit: ceterum quum geographi tres ponant Feroniae lucos insignes, in Lucensi agro, sub moute Soracte, et in paludibus Pomptinis; Servius ad Virg. A. VII, 800. annotavit: „Circa hunc tractum colebatur puer Jupiter, qui Anxurus dicebatur, quasi ἄνευ ξυρᾶς — et Juno virgo, quae Feronia dicebatur." Cui annotationi quum faveret iuscriptio apud Fabrett. pag. 451. IVNONI FERON., nec contradiceret alia inscriptio: IVNONI REG || ET FERONIAE, plerique perperam Feroniam pro Jovis imberbis conjuge habuerunt, quanquam apud Livium XX, I. plures Junoues, uusquam antem Juno Feronia, memorantur. De Junone virgine Servius eo minus audiendus est, quod Jupiter ejus Auxurus prava lectione pro Jupiter Auxnris arvis nititur, atque etymologia nominis Anxuri ad grammaticorum nugas ablegauda est. Sane Jupiter aedem habuit in eo oppido, quod olim Anxur, postea Tarracinae, vocatum est, Liv. IV, 59. XXVIII, 11. XL, 45.; sed Jovis Axur, in cujus honorem oppidum Auxuris nomen, quo Virgilius A. X, 545. bellatorem finxit, accepisse videtur, in nummis Vibiae gentis Jovis augur Apollo est, si, quod secundum Festum et Plinium Volscum nomen fuit, ex Umbrica lingua interpretandum est. Jupiter cresceus in Gallieni aliorumque uummis nihil commune habet eum Jove Anxure, cujus caput apud Goltzium Numism. Gr. Augusti T. 75. XXIIX. in nummis quibusdam expressum dicitur.

14. Ferouia, si Jovis eoujux habeuda esset, non diversa foret ab Houda Jovia, cui in quinta tabula pro Petronia gente sacrificari jubetur. Etsi vero et in Vesnnae et in Hondae Joviae sacrificio Umbri *Fεσκλες σνατες ασνατες* I, 9. V, a, 19. 34. 37. et *Fυφετες* I, 25. V, a, 31., quae qualia sint, nondnm exputavi, usi sunt, catulorum tamen, si modo voces *κατλε* V, a, 15. *κατλυ* V, a, 18. 20. 29. *κατλες* V, a, 22. 27. *κατελ* V, a, 43. recte interpretor, nonnisi in sacrificio Hondae Joviae fit mentio. Legimus autem

V, a, 20 sq. *Fυντε Ιυϝιε αμπεντυ κατλυ σακρε σεFακνε,*

Houdae Joviae sacrificato catulum sacrum sanctum, sicut

V, b, 7 sq. *Aϱμυνε IuFε Πατϱε φετυ, σι πεϱακνε σεFακνε υπετυ.*
Arsmoni Jovi Patri facito, suem castum sanctum offerto.

V, b, 10 sq. *Fαπυτυ Σαζι αμπετυ, καπϱυ πεϱακνε σεFακνε υπετυ.*
Vaputo San'si sacrificato, caprum castum sanctum offerto.

V, a, 10 sq. *Aϝτυ IuFι[π] υFε πεϱακνεμ πεϱαεμ φετυ.*
Ahto Jovi ove casta pura facito.

V, a, 11 sq. *Aϝτυ Μαϱτι αβϱυνυ πεϱακνε φετυ.*
Ahto Marti aprugno casto facito.

Catulus non Hecatae solum immolari solebat atque Robigini, sed illi quoque deae, quae apud Plutarchum Q. R. 51. Genita Mana dicitur. Hanc deam Alexander ab Alexandro, Genial. D. III, 12. et VI, 8., eam solam ob causam Bonam deam interpretatur, quod *Γυναικεία* pro *Γενείτῃ* apud Plutarchum legendum putavit; sed emendandum est potius *Γενετείρᾳ*, ut Mater Matuta intelligatur sive Leucothea, Cic. T. Q. 1, 13. Ovid. F. VI, 545. Plutarch. Q. R. 16 sq. Camill. 5., quam Priscianus p. 591. ed. Putsch. Martianus Cap. II. §. 113. et Lucretius V, 655. matutino tempori praefecernut, sicut Horatius S. II, 6, 20. Janum. Illa a mane pro matutino tempore (cf. Festus s. v. manare Solem) Mana dici potuit, diversa a Matre Mania apud Martianum Cap. II. §. 164. Sane *κϱεπατϱυμ* V, a, 23. 26. 28. (*κριβανίτης*) testuatium sive libum in testu caldo tostum esse videtur, quod, Varrone L. L. V. §. 106. et Ovid. F. VI, 475. 531. testibus, matronae Matralibus faciebant; quaecumque vero Cicero de haruspr. respons. 17. et Plutarchus in vita Caesaris 9. de Bonae deae sacris scripserunt, cum Honda Jovia nihil commune habent.

15. Hondam Joviam igitur Matrem Matutam interpretor, quam quidem Augustinus C. D. IV, 8. a med. diis agrestibus annumerat, scribens: „Praefecerunt florentibus frumentis deam Floram, lactescentibus deum Lacturnum, maturescentibus deam Matutam, cum runcantur i. e. a terra auferuntur, deam Runcinam.“ Joviae nomen in quarta tabula aliis quoque deabus est inditum, Hondae vero nomine largus frugum proventus indicari videtur. Quum enim hondu holtu VI, a, 60. VII, a, 49. inter calamitates averruncandas, angluto hondomu vero VI, b, 10. tanquam laetum augurium scriptum sit, adjectivum istud et in malam et in bonam partem accipi potuit, ut Graecorum adjectiva ἁδινός et ἁδρός. Etsi igitur verbis hondu holtu nimia designatur apricatio sive ἡλίωσις, unde solatum morbi genus secundum Festum atque Plinium H. N. XXIX, 6. contrahitur; *ϝυντια* tamen V, a, 15. 17., ut *Fαπυτα* V, b, 13., unde *Σαζι* deo V, b, 10 et 17. *Fαπυτυ* nomen inditur, ea significat, quae numinis favorem conciliant. Hinc Hondus 'Serfius in quarta tabula, in qua reliquis omnibus diis, quibus in quinta tabula sacra fiunt, Arsmoni Jovi Patri, Vaputo San'si, Ahto Jovi, Ahto Marti alia quaedam cognomina addita sunt, Varronis Bonus Eventus esse videtur. San'sis cognomen in

quarta tabnla **Fiso** datur, **Jupiter** vero, sicut **Mars** et **Vofion**, **Grabovis** audit: ne quis autem verbis V, b, 24. *Ιȣπατεῤ, Σαζε, τεφε εστȣ Fιτλȣ*, h. e. Jupiter, San'si, tibi isto vitulo, quibuscum precum formula apud Catonem R. R. 141 extr. **Mars Pater — te hoce porco piaculo** comparanda est, unum idemque numen significari putet, monendum est, inverso ordine V, b, 17. legi *Fαπȣτȣ Σαζι, ΙȣFε Πατῤε πῤεπεσνιμȣ*, h. e. Vaputo s. Fausto San'si, Jovi Patri ante precator, et V, a. 4 sq. *Fεστιζε Σαζε σακῤε, ΙȣFε Πατῤε βȣμ πεῤακνε*, h. e. victima San'si sacra, Jovi Patri bovem castum. Quoniam hic San'sis et Jupiter uno tantum nomine vocantur, cognominibus **Arsmoni**, **Vaputo**, **Ahto**, non diversa numina indicari puto, sed eadem, quae in qnarta tabula leguntur, ubi tamen diversis cognominibus diversi dii discernuntur. Quod ad **Apollinem** et **Clatram** attinet, quorum cum figuris Lanzius Saggio di ling. Etrusc. II, p. 541. conjunxit **Lerpirii Santirpii** inscriptionem, haud dubie Umbricam, etsi Lerpirius, quia nulla vox Umbrica ab litera t incipit, unus e Sanctis Hirpiis est, quorum Plinius H. N. VII, 2. meminit, Iguvinae tabulae de illis silent: nam verbis *κλετῤα* s. *κλετῤαμ* I, 24. II, 13. et *κλετῤε* II, 14. res quaedam ad sacrificinm Pomonae necessariae designantur, fortasse *κλήματα* sive surculi, felicia poma ferentes, quos Pomona Ovid. M. XIV, 627. cum Vertumno conjuge Propert. IV, 2, 17. amabat.

16. Argumentum **quartae**, ut **sextae septimaeque**, tabulae verbo **purdito(m) fust** VI, a, 42. et VII, a, 45. sive *πȣῤτιτȣ φȣστ* IV, a, 39., quod in fine superioris particulae interpretatus sum, in tres majores minoresve partes dividi, adverbium postertio VII, a, 46. sive *πȣστεῤτιȣ* IV, a, 40. testatur. In omnibus his partibus, ut in reliquis tabulis praeter tertiam, de sacris faciundis praecipi, ex saepius repetitis atque in ipso fine quartae tabulae ante Quaestoris Romani ratihabitionem positis vocibus *αῤεπε(ῤ) αῤFες*, quas in superiore particula §. 21. explicare conatus sum, cognoscitur. His igitur vocibus in quarta tabula duodecies repetitis duodecim indicantur sacrificia, quorum sena in singulis paginis praecipiuntur. Sex priora sacrificia, quum *βȣφ, σιφ, Ϝαπινaφ*, h. e. bubus, suibus, agnabus, fiant, ad suovetaurilia spectare putes; at sex posteriora sacrificia fiunt *Fιτλȣφ, απῤȣφ, πȣῤκα(φ), Fιτλαφ, ιFεκα(φ)*, h. e. vitulis, apris, porcabus, vitulabus, juvencabus, atque primis tabulae verbis *εστε πεῤσκλȣμ* s. **este perselo** certa quaedam lustratio innui videtur, quia, si **este esono** VI, b, 56. cum *εστȣ εσȣνȣ* V, a, 2. comparatur, *εστε* idem significat, quod *εστȣ* V, b, 24. h. e. **isto**. Quum autem in quarta tabula verbis *εστε πεῤσκλȣμ αFες ανξεῤιατες ενετȣ*, h. e. ut in superiore particula §. 20 sq. monui, **in ista lustratione aves augurales indagato**, nihil addatur, nisi adjectiva, ad *αFες ανξεῤιατες* spectantia, *πεῤνατες, πȣσνατες*; in sexta tabula, quia, teste Cicerone de divin. I, 41, extr. et 42., Umbri plurimum obtemperabant avium significationibus, tribus sectionibus accuratius exponitur, quid in

auguriis observandnm sit, additurque ad extremum VI, b, 19 sqq., quid faciendum sit verisco treblanir, surur verisco tesenocir, surur verisco vehieir. Haec verba spectant ad sex priora sacrificia, quae, ut reliqua omnia, in quarta tabula simpliciter praecipiuntur, omissis omnibus precibus, quas sexta septimaque tabulae, non sine multis repetitionibus, insernnt. Praeterea, ut taceam de iis, quae in his tabulis variantur, in altera septimae tabulae pagina quaedam adduntur, quae non dissimilia sunt edictis tertiae tabulae; sed de his alias verba facturus, hic nonnisi ea paullo uberins explicare conabor, qnibus quartae tabulae argumentum constituitur.

17. Ad duodecim sacrificia, quae in quarta tabula praecipiuntur, definienda duodecim versus, additis iis, qnae in sexta septimave tabula iis respondent, in medium profero, in quibus tria semper distinguenda sunt: primum qua occasione, deinde quibus victimis, tum cui numini sacra faciunda sint.

IV, b, 2 sq. *Πϱε Fεϱες τϱεπλανες ΙȣFε ΚϱαπȣFι τϱε βουφ φετȣ.*
VI, b, 22. Pre vereir treblaneir Juve Grabovei buf treif fetu.
IV, b, 7 sq. *Πȣς Fεϱες τϱεπλανες τϱεφ σιφ κȣμιαφ φειτȣ Τϱεβε ΙȣFιε.*
VI, b, 58. Post verir treblauir si comia trif fetu Trebo Jovie.
IV, b, 11. *Πϱε Fεϱες τεσενακες τϱε βȣφ φετȣ Μαϱτε ΚϱαπȣFι.*
VI, a, 1. Pre verir tesenocir buf trif fetn Marte Grabovei.
IV, b, 15 sq. *Πȣς Fεϱες τεσενακες τϱεφ σιφ φελιȣφ φετȣ Φισε Σαζι.*
VI, a, 3. Post verir tesenocir sif filiu trif fetu Fiso Sansie.
IV, b, 21 sq. *Πϱε Fεϱες Fεⱶιες τϱεφ βȣφ καλεϱȣφ φετȣ Fȣφιȣνε ΚϱαπȣFι.*
VI, a, 19. Pre verir vehier buf trif calersu fetu Vofione Grabovie.
IV, b, 25. *Πȣς Fεϱες Fεⱶιες τϱεφ ⱶαπιναφ φετȣ Τεφϱε ΙȣFιε.*
VI, a, 22. Post verir vehier habina trif fetu Tefrei Jovi.
IV, a, 1 sq. *FȣκȣκȣμΙȣFιȣ - τϱεφ Fιτλȣφ τȣϱȣφ Μαϱτε ⱶȣϱιε φετȣ.*
VI, a, 43. Vocucom Joviu - vitln toru trif - Marte Horse fetu.
IV, a, 4 sq. *Fȣκȣκȣμ Κȣϱετιες τϱεφ Fιτλȣπ τȣϱȣπ ⱶȣντε Ζεϱφι φειτȣ.*
VI, a, 45. Vocucom Coredier vitln toru trif - Honde 'Serfi fetu.
IV, a, 24. *Φȣνλεϱε τϱιφ απϱȣφ ϱȣφϱȣ ȣτε πειȣ φειτȣ Ζεϱφε Μαϱτι.*
VII, a, 3. Fondliro abrof trif fetu, heriei rofu, heriei peiu, 'Serfe Martie.
IV, a, 27 sq. *'Ρȣπινιε τϱε πȣϱκα ϱȣφϱα ȣτε πεια φετȣ Πϱεστατε Ζεϱφιε Ζεϱφε Μαϱτιες.*
VII, a, 6. Rubine porca trif rofa ote peia fetu Prestote 'Serfie 'Serfer Martier.
IV, a, 31. *Τϱα Σατε τϱεφ Fιτλαφ φειτȣ Τȣσε Ζεϱφιε Ζεϱφε Μαϱτιες.*
VII, a, 41. Trahaf Sahate vitla trif feetn Turse 'Serfie 'Serfer Martier.
IV, a, 42 sq. *Φȣϱȣ Σεⱶμενιαϱ ⱶατȣτȣ - ιFεκα τϱε - φετȣ Τȣσε ΙȣFιε.*
VII, a, 52 sq. Furo Sehemeniar hatuto - ivenga trif - fetu Turse Jovie.

3

18. In omnibus his versibus imperativus φεϰϑ sive φειϰϑ h. e. facito, etsi non eodem semper loco, et in primo versu cum ipsis victimis Jovi Grabovi postpositum, legitur. Variant reliqua, in quibus Lassenius in Rheuano Museo philologico a. 1833. pag. 377., ignorans, facito pro immolato rectius cum ablativo, quam cum accusativo, construi, miro quodam errore ablativos buf, sif, habina cet. pro accusativis, Fεϱ̓εϛ sive ver(e)ir e contrario pag. 379. pro ablativo accepit. Virgilius Ecl. III, 77. cecinit: „Cúm faciám vitulá pro frúgibus, ípse venito,“ sicut Horatius C. I, 4, 11 sq. „Núnc et in úmbrosís Faunó decet ímmoláre lúcis, seu póscat ágna, síve málit haédo.“ Etsi vetus interpres Juvenalis ad Sat. IX. Virgilii versum sic protulit: Cum faciam vitulum, atque Macrobius Sat. III, 10. Labeonem scripsisse dicit, nisi Neptuno, Apollini et Marti, taurum non immolari; idem tamen ibidem scripsit: Si quis forte tauro Jovi fecerit, piaculum dato, Ateji Capitonis versum laudans: Itáque Jovi tauró, verre, ariete, ímmolari nón licet. Licet Drakenborchius igitur ad Liv. I, 45. et X, 42. facere de re divina usurpatum et accusativum et ablativum adjunctum habere, Virgilium vero accusativum vitulam ob soni elegantiam post faciam respuisse censuerit; Macrobius tamen Sat. III, 2.: „Meminerimus, inquit, sic legendum per ablativum: Cum faciam vitula pro frugibus, id est, cum faciam rem divinam, non ove, non capra, sed vitula: tanquam dicat, cum vitulam pro frugibus sacrificavero, quod est, cum vitula rem divinam fecero“ In Iguvinis tabulis interdum accusativum quoque posse accipi, haud negaverim; veruntamen abrons in pufe abrons facurent VII, a, 43. pro πϑφε απϱ̓ϑφ φαϰϑϱ̓ενϰ IV, I, 33., sicut V, a, 11. αβϱ̓ϑνϑ pro apruguo et III, b, 12 et 17. cabriner pro capriuis pecudibus positum est, pro aprugnis exaratum puto: nec αϱ̓Fιϑ s. αϱ̓Fια ϑσιενϰϑ, de quo in superiore particula §. 22. locutus sum, ab arvio fetu differt. Si pro εαφ ιꝈεϰα ϰϱ̓ε αϰεϱ̓ϑνιε IV, a, 42 sq. acersoniem fetu VII, a, 52 sq. scriptum est, hoc in casu locali pro acesoniame VI, a, 52. sive αϰεϱ̓ενιαμεμ IV, a, 16. positum videtur, quia neque singularis numerus cum numerali ϰϱ̓ε(φ) jungi, neque turificatio per vaccas fieri potest.

19. Quod ad ipsa sacrificia attinet, hoc imprimis monendum puto, quod in illis tria semper animalia mactari jubeantur, quum in reliquis tabulis nonnisi de singulis victimis sermo sit. Propter triplex hoc piaculum, πιꝈαϰλϑ ϰϱ̓ιβϱ̓ιζϑ III, a, 8 sq., cum mactatione triplici, comohota tribrisine VI, b, 54., factum, non preces solum VI, b, 25-55. ter repetuntur, sed alia quoque ad rem divinam necessaria. Quemadmodum postremis precibus VII, a, 51. additur este trioper deitu, h. e. ista ter dicito (cf. V, b, 25), et VI, a, 55. praecipitur trioper ehetur stahamu, h. e. ter ovationem (εὐασμόν) instituito: sic IV, a, 21 sq. scriptum legimus ϰϱ̓ιιϑπεϱ̓ αμπϱ̓εꝈϰϑ, ϰϱ̓ιιϑπεϱ̓ πεσνιμϑ, ϰϱ̓ιιϑπεϱ̓ εσαϰϑ ΙϰϑFινϛ, h. e. ter concremato, ter precator, ter benedicito

Iguvinis. Ternario igitur numero Umbri eandem vim magicam ad lustrandum tribuerunt, quam apud Virg. Ecl. VIII, 73 sq. A. VI, 229. Propert. IV, 8, 86. Tibull. I, 5, 11. IV, 6, 14. Ovid. M. VII, 153. 261. observatam videmus. Sic in Apollinis oraculo dicitur:

*Τρεῖς μὲν ἐπιχθονίοις, τρεῖς δ' ὐρανίοισι θεοῖσι,*
*Φαιδρὰ μὲν ὐρανίοις, χθονίοις δ' ἐναλίγκια χροιῇ*
*Τῶν χθονίων, διάειρε τριχῇ θυσίας ἐναρίζων.*

At apud Livium XXII, 10. post cladem apud lacum Trasimenum acceptam non solum lectisternium per triduum habitum, sed etiam ludi magni voti aeris trecentis triginta tribus millibus, trecentis triginta tribus, triente: praeterea bubus Jovi trecentis, multis aliis divis bubus albis, atque ceteris hostiis. Notus est Ausonii griphus ternarii numeri Edyll. XI., in quo inter alia v. 34. trina Terentino celebrata trinoctia ludo memorantur, quia ludi seculares, Festo et Acrone in Hor. C. S. 23 sq. testibus, ternis diebus ac noctibus ad lustrandum populum et averruncandam deorum iram agebantur: nec scio, an literae A. CCC. tabulae septimae subscriptae ad ingenti redeuntia secula lustro Mart. Epigr. IV, 1. spectent.

20. Numeralia substantivis plerumque anteponi, *τυFα τεφῥα* et *τῥιια τεφῥα* §. 10. docent: postponuntur tamen interdum, si vel composita sunt, ut Fratrum Atiersio desenduf VII, b, 2., vel aliud nomen sequitur, ut II, 17 sq. *σεπλες αⱶεσνες τῥις καξι αστιντυ* scriptum est, etsi sequitur *φεῥεⱶτῥυ ετῥες τρις αⱶεσνες αστιντυ, σαφεῥακλυ τυFες αⱶεςνες αρστιντυ.* Sic IV, a, 42 sq. *εαφ ιFεχα τῥε αχεῥυνιε φετυ* legitur; notatu vero dignum est, quod numeralia, quae quarta tabula nominibus suis anteposuit, in Latina scriptura postposita sint, ea tamen diversitate, quae ad rectam vocabulorum interpretationem facere videtur. Nam legimus quidem si comia trif VI, b, 58. et sif filiu trif VI, a, 3., ut vitlu toru trif VI, a, 43. et 45.; sed buf trif calersu VI, a, 19., ut abrof trif, heriei rofu, heriei peiu VII, a, 3. et porca trif, rofe ote peia VII, a, 6. Videntur igitur si comia et sif filiu ejusmodi substantiva esse nomina, inter quae numerale inseri nequibat, ut vitlu toru, quibus Romanorum vitulus taurus, Gallorum bitolus taru respondet; calersu contra colorem indicat, sicut rofu et peiu, quibus Romanorum rufus s. ruber et furvus s. fuscus, Graecorum *ἐρυθρὸς* et *φαιὸς* color respondet. Hinc verbis si comia sues scrofas (*ὕας γρομφάδας*) et sif filiu sues verres (*ὕας χοιρίους*), buf calersu vero boves candidos (*βοῦς φαλαρούς*) designari puto: Umbriam enim vastos et albos boves progenerasse, Columella VI, 1, 2. testatur. Ejusdem coloris boves mactatos puto, cuicumque deo nomen Grabovi inditum est, etsi cum Jove Grabovi et Treba Jovia Claudiani de VI. cons. Honor. v. 328. purificumque Jovem Triviamque comparo, quorum locum in Roma-

norum ludis secularibus Ditem et Proserpinam obtinuisse scimus. Legitur enim in Sibyllae carmine:

*Ζάλευκοι ταῦροι δὲ Διὸς παρὰ βωμὸν αγέσθων*

*Ἤματι, μηδέ τε νυκτί*, ut apud Liv. XXII, 10. Jovi et multis aliis divis bubus albis. Ceterum, si Hondae Joviae catulum in quinta tabula exceperis, apud Umbros pariter atque apud Graecos Romanosque nonnisi pecudibus domesticis, quarum carne ipsi vesci solebant, sacra facta sunt: apros enim inter pecudes pastos esse, Lipsius docet in libri quarti Poliorceticon praefatione.

21. Quam facile explicantur victimarum nomina, tam obscura sunt verba, quae antecedunt. Est quidem inscriptio in antiquo templo dei Clitumni in Umbria reperta: POST VERIAS FEL || H. D. L. M. (Donati Suppl. Murat. I. p. 66, 7.), quam cum verbis *πὸε Ϝεῤες* et *πυς Ϝεῤες* comparare licet; sed quid veriae sint, nemo facile dixerit. Quia, Gellio XVIII, 2 extr. teste, Q. Ennius in Annalium libro XIII. vates verant pro vera dicunt scripserat, unde divinatores fatidici veratores dicti sunt, Rudolphinus Venutius inscriptionem istam sic interpretatus est: „Post sortes fatidicas felices hoc (sive templum sive donarium) dedit libens merito.“ Confirmare quidem hanc sententiam videtur Plinius Epist. VIII, 8., qui, dum Clitumni templum priscum et religiosum memorat, et multa multorum omnibus columnis, omnibus parietibus inscripta, quibus fons ille deusque celebrabatur, haec quoque scripsit: „Stat Clitumnus ipse amictus ornatusque praetexta: praesens numen atque etiam fatidicum indicant sortes.“ At reputans, quam saepe apud Umbros literae v et f inter se permutatae sint, ferias intelligo, secundum Pauli Diaconi excerpta ex libris Festi a feriendis victimis vocatas, ut post verias felices idem dicat, quod post sacra felicia *). Nam feriae non tam festi dies sunt a feriis dicti, quam sacra quaedam divina: unde novendiales ferias, quas Paulus Diaconus memorat, novendiale sacrum appellavit Livius I, 31. Treblanae tamen, tesenocae s. tesenacae, vehiae feriae non a dierum numero, sed, nisi variis ex causis appellatae sint, a vario vehiculorum usu nomen accepisse videntur. Treblae enim apud Catonem R. R. 135. pro tribulis vel trahis scriptae putantur, vejae sive vehiae apud Oscos, teste Paulo Diacono, plaustra dicebantur; a thensis vero apud Umbros tesenacae feriae appellari sic potuerunt, ut verbenacae apud Romanos a verbena, *φέρβα* sive herba. Quid? si primo lustri die tribulis advehebantur februa populo distribuenda, secundo thensis deorum signa circumvehebantur, tertio vejis agebantur ludi Circenses? Sic singulis diebus binis numinibus hostiae piaculares caesae sunt.

*) Sic in Osca inscriptione marmoris in Dorica porticu ad Isidis templum Pompejanum inventi apud Micali tab. CXX, 4. verbis paamvereiia Pumpaiiana Pompejana sacrorum communio designari videtur.

22. Alia prorsus piacula in altera quartae tabulae pagina recensentur, quorum prima *Fɛxɛxɛμ IɛFιɛ* et *Fɛxɛxɛμ Kɛϱετιες* sive vocucom Joviu et vocucom Coredier, h. e. cum foco Jovio et Junonis Curitis (*Κυϱιτίας* apud Dion. Hal. pag. 114, 12.), fieri jubentur. A Jove Umbros principium sacrorum fecisse, disertis verbis legitur II, 22 sq. *IɛFɛ Πατϱε πϱɛμɛ αμπεντɛ*, h. e. Jovi Patri primum rem divinam facito: Junonis cultum autem iidem cum Tuscis communem habuere, Appian. B. C. V, p. 6, 9., eaque non solum apud Faliscos Curitis vocata est, Tertull. in Apolog. c. 23., ad quos Junonis Quiritis inscriptio ap. Orell. 1304. pertinet, sed praeter Junonicolas Faliscos, Ovid. Fast. VI, 49 sqq. eandem coluerunt Tiburtes, quorum est Junonis Curitis inscriptio ap. Orell. 1303., Romani et omnes fere Latini, vid. Serv. ad Virg. A. I, 17. De fontium veneratione apud Umbros testis est Plinius Epist. VIII, 8., ubi de Clitumno fonte agitur: hinc *Φɛντλεϱε* sive Fondlire veluti Fontili re sive sacris Fontinalibus accipio, sicut vocibus *Ῥɛπινιɛ* sive Rubiue et *Ῥɛπιναμɛ* IV, a, 35 sq. sive Rubiname VII, a, 43 sq. Robiginis sacra sive Robigalia Ovid. F. IV, 967. Colum. X, 342., *Τϱα Σαϝτα* denique sive *Σαταμɛ* IV, a, 35. 38. et Trahaf Sahata sive Traha Sahatam VII, a, 45. Satorum sacra sive Sementivae feriae designari mihi videntur. *Τϱα* quidem, quum V, a, 13. *τϱα εxFινɛ* sive lacte equino, quod secundum Varronem R. R. II, 11. quam maxime perpurgabat, sacrum fiat, primum *γάλα τεθϱαμμένον*, tum lac omne designasse videtur: lacte vero rusticos, qui majoris pretii hostias non habebant, diis supplicasse, Plinius in praefatione Historiae naturalis annotavit. Idem H. N. XVIII, 2. Sejam Segestamque deas cum tertia conjunxit, quam nominare sub tecto religio esset: de his autem Augustinus C. D. IV, 8. haec prodidit: „Sata frumenta, quamdiu sub terra essent, praepositam voluerunt habere deam Sejam; quum vero jam super terram essent et segetem facerent, deam Segetiam; frumentis vero collectis atque reconditis, ut tuto servarentur, deam Tutelinam praeposuerunt.“ Inde Tertullianus de spectac. 8. Sessias, Messias, Tutelinas suas hausit, at Macrobius Sat. I, 16. cum illis Salutem Semoniam conjunxit, cujus forum sacrum nescio an verbis *φɛϱɛ Σεϝμένιαϱ Fατɛτɛ* s. furo Sehemeniar hatuto designetur.

23. Duodecim quidem diis in quarta tabula sacra fiunt; sed jam ex eo, quod totum argumentum tribus partibus constet, colligere licet, eos non esse deos Consentes vel Complices Etruscorum, quos, teste Arnobio lib. III. pag. 123., sex mares et totidem feminas, Summi Jovis consiliarios ac principes existimabant, vel Consentes Urbanos, quos Ennius apud Apulej. de deo Socrat. et Martian. Cap. I, §. 42. duobus versibus comprehendit, quorumque imagines, teste Varrone R. R. I, 1, 4., ad forum Romanum auratae stabant, sex mares et feminae totidem, quibus lectisternium per triduum habitum Livius XXII, 10. refert. Qui vero dii in quarta tabula recenseantur, neque ex

aris duodecim cognoscitur, quae, Varrone L. L. V. §. 74. teste, Tatii regis voto sunt Romae dedicatae I. Opi, II. Florae, III. Vediovi Saturnoque, IV. Soli, V. Lunae, VI. Volcano et Summano; itemque VII. Larundae, VIII. Termino, IX. Quirino, X. Vortumno, XI. Laribus, XII. Dianae Lucinaeque; neque ex illis duodecim diis, quos maxime agricolarum duces esse Varro R. R. I, 1. scripsit, quinque mares et septem feminas, Jovem et Tellurem, Solem et Lunam, Cererem et Liberum, Robigum ac Floram, Minervam et Venerem, Lympham ac Bonum Eventum; sed si Umbris idem mos fuit, quem Homerus observavit, ut diis praecipue mascula, deabus feminea mactarentur animalia, quinque feminae et septem mares putandi sunt dii lustrales quartae tabulae. Verumtamen dubitationem quandam movet sexta tabula, in qua pro dativo Τεφϙε ΙυFιε, cui tam Μαϙτε ꟻυϙιε, quam Τϙεβε ΙυFιε et Τυσε ΙυFιε, respondet, VI, a, 22. et 26 sq. Tefrei sive Tefro Jovi scriptum est, atque in precibus Tefre Jovie, sicut Di Grabovie et Fisovie San'sie, non Tefra Jovia, sicut Prestota 'Serfia et Tursa 'Serfia, invocatur. Itaque quum Tefral pihaclum VI, a, 28 et 35., sicut τεφϙα sive calida exta §. 10., a tepore vocatum, in inscriptione Cortonensi cum Tusca voce Sethlanl, h. e. Vulcanal, conjunctum sit, erunt, qui Vulcanum Jovialem Martian. Cap. I, §. 42. apud Umbros Tefrum Jovium vocatum esse putent.

24. Nihilo minus hunc sive deum sive deam propterea, quod sacra ejus fiunt pesondro sorsalem atque staflare VI, a, 39 sq., h. e. purgatione sociali et stabulari sive familiae et pecudum, Palem interpretor, flammis pastores lustrantem apud Ovid. F. IV, 721 sqq., cui apud Calpurnium quoque Ecl. II, 63. „saepe cadit festis devota Palilibus agna.“ Hanc deam pabuli, quam, teste Servio ad Virg. G. III, 1. alii Vestam, alii Matrem deum volebant, plerique quidem Romanorum scriptores feminino genere appellant, alii vero, inter quos Varro secundum Servium, masculino: unde Arnobius III, pag. 123.: „Genium Jovialem, ait, et Palem, sed non illam feminam, quam vulgaritas accipit, sed masculini generis nescio quem ministrum Jovis ac villicum,“ Martianus Cap. autem I, §. 50. Vulcano et Genio addit Jovis filios, Palem et Favorem. Ne quis vero vocem Tephral in inscriptione Cortonensi Tuscam putet, quia Sethlanl antecedit, et Paulus Diaconus formulam Arse verse, cui prima verba Arses vurses, jam in superiore particula §. 22. explicata, respondent, e Tusca lingua interpretatus est, totam inscriptionem ex Iguvinis tabulis, in quibus praeter unum Tuscum vocabulum Sethlanl reliqua fere omnia leguntur, explicare hic liceat. Vox arse pro ardore et flamma latet in verbis αϙεπεϙ αϙFες, de quibus in superiore particula §. 21. locutus sum; verse vero ad idem verbum cum averruncandi notione pertinet, unde virseto avirseto derivandum est in precibus VI, b, 28. 38. 48 cet. Ape conjunctio, quam cum subjunctivo construi solere in superiore particula docui, hic cum indicativo jungitur,

sicut ἐπεὶ apud Graecos. Ceterum pis est, h. e. piamen est, VI, a, 53. legitur, estu vero, quia pro esto in Iguvinis tabulis futu scribi solet, Latinorum pronomini istud respondet. Termnu, haud confundendum cum tremnu VI, b, 2. sive termino, non differt a termnome VI, a, 63 sq. vel termnuco VI, a, 53. 55. 57., quo propter sequentia verba com prinuatir sive cum suffimentis θερόμενόν τι sive ignis aestus significatur. Hinc inscriptio omnis sic vertenda esse videtur: „Incendia vertas! Vulcanal, Tefrale, quando igni piamen est, istud scil. sit piaculum."

25. Praeter Tefram Joviam duae aliae deae Joviae audiunt, Treba, quam Claudiani de VI. cons. Honor. v. 328. Triviam puto, et Tursa Jovia, quibus accedit Honda Jovia jam supra §. 14 sq. explicata. Ipse Jupiter autem, cujus filiae illae dicuntur, in precibus sextae tabulae Dei Grabovi sive Di Grabovie invocatur. Hujus vocativi etymon non Dis, sed Δῖος esse videtur (sic enim, teste Hesychio s. v. Δωδωνεύς, Ζεὺς vocatus est), unde Umbri Diovem sive Jovem fecerunt (cf. Gell. N. A. V, 12. Varr. L. L. V, §. 66.), sicut Fisovi San'si VI, a, 5. pro Fiso San'sie VI, a, 3. legitur, Romani autem Janum tam Clusivium quam Clusium vocabant. Itaque Grabovis quoque appellatio non est e bovis nomine composita: quam quidem sententiam in Rhenano Museo philologico a. 1833. pag. 376. propter boum sacrificia a Lassenio propositam censor ejus Benaryus in Annal. Berolin. a. 1834. Aug. Nr. 32. nimis temere approbavit. Quum tres dii Graboves dicantur, Jovis, Mars et Vofion, quorum illi duo, Jupiter et Mars, principes fuerunt in lustrationibus, quasi θεοὶ δυνατοί sive Divi potes secundum Varronem L. L. V, §. 57., equidem Κραταιοὺς intelligo, quos Romani Gradivos, sicut Ἀχαιοὺς Achivos dicebant: neque scio, an Marspedis sive Maspedis, qui quid significet in precatione solitaurilium, Festo teste, ne Messala quidem augur reperire se potuisse professus est, Mars potis sive Gradivus interpretandus sit, a cujus veneratione Tuders apud Sil. It. IV, 222. coll. VIII, 464. Gradivicola appellatur. Quemadmodum Romani tres deos tutelares colebant, Jovem, Martem, Quirinum, quibus praeter flamines Diales, Martiales, Quirinales, teste Servio ad Virg. A. VIII, 663. peculiares quoque Salii ascripti fuerunt; sic Umbri tres deos Graboves, Jovem, Martem, Vofionem, quorum postremum Faunum intelligo, quem Latini, Faunigenae vocati a Sil. It. V, 7. et VIII, 358., summa veneratione coluerunt, sicut Romani Quirinum, Lactant. I, 15.: eundemque Martis filium ediderunt Dionysius I, 31. et Appianus in excerptis Photii fr. 1.

26. Fauni Luperci, quem Ovidius F. II, 421 sqq. coll. Horat. 6. 1, 17. Pana Lycaeum Arcadum interpretatur, fera quaedam sodalitas et plane pastoricia atque agrestis, ut Cicero scripsit pro Coel. 11., ante est instituta quam humanitas atque leges. Fuerunt autem duo Lupercorum ordines, quorum alter Fabiorum secundum Ovidium F. II, 377 sq.

a Remi, alter Quintiliorum a Romuli partibus stabat. Fabios Festus Fabianos, ut Quintilios Quintilianos dixit, atque ex eodem Paulus Diaconus excerpsit, Fabios, quorum interitum Ovidius F. II, 193 sqq. cum Faunalibus junxit, antiquitus Fovios esse vocatos, unde Fovion, vel literis f et v inter se permutatis Vofion, Fabiano respondet, pro quo Faunus quoque dici poterat, ut Graeci Samnites pro Sabinitis *Σαυνίτας* dixerunt. Itaque Vofion Umbrorum, etsi Martianus Cap. II. §. 167. cum Panibus et Faunis Fones conjunxit, non confundendus est cum Fonione sive Marte *φόνοις πεπαλαγμένῳ*, cui Phil. a Turre de diis Aquilej. nr. II. hanc inscriptionem ascripsit: FONIONI ‖ SACR ‖ SEIA. IONIS ‖ MAG. ‖ D. D. Inscriptio lucernae cujusdam aeneae FLAVIN ENTEИI FOICIVNI DD, quam Vermiglioli (antiche iscrizioni Perugine, ediz. II. Vol. I. nr. 2. pag. 13.) sic interpretatus est: Flavina Antoni (filia vel uxor) Vejovi donum dat, cujus literarum ductus vero ita se habent, ut vix eas dignoscere possis, non diversa videtur ab alia pag. 16. exhibita: FLAVIA EPICTISIS FORTVNE DD, per cujus initium inscriptio Veliterna e Museo Borgiano .....A EPICTISIS. SE ‖ CVNDO. CONIVGI. SVO suppleri potest, sicut extrema verba plena exhibet inscriptio lamellae aeneae in Tiburtino agro repertae apud Fabrett. pag. 27 sq. C. PLACENTIOS. HER. F. ‖ MARTE. SACROM: in aversa parte C. PLACENTIOS. HER. F. ‖ MARTE DONU. DEDET.

27. Fisus San's̓is sine dubio is deus est, qui apud Ovidium F. VI, 213 sqq. coll. Gruter. XCVI, 7. Sancus Fidius Semo Pater dicitur, et *Ζεὺς Πίστιος* apud Dionysium Halic., qui II, 49. p. 112. Sabinum quoque sive Sabum, Sabinorum auctorem secundùm Servium ad Virg. A. VIII, 638. coll. Sil. Ital. VIII, 423., Sanci, gentilis dei, filium vocat. Eundém esse Graecum Herculem, fortassis inde nata est opinio, quod Romani per deum Fidium jurabant, Plaut. Asin. I, I, 8. Non. Marc. VIII, 93., et (ita) medius fidius (adjuvet) pariter atque mehercules dicebant. Sane San's̓is in quinta tabula cum Jove Patre jungitur: nihilo minus Dionysium Dium Fidium rectius vertisse *Δία Πίστιον*, quam Aelium, teste Varrone L. L. V, §. 66. Diovis filium sive *Διόσκορον*, veteres probant inscriptiones apud Reinesium Cl. I, 230 et 232, in quibus tam Diana, quam Ceres, Pistia appellatur. Sancum Propertius Umber in apostrophe ad Herculem IV, 9, extr. a sanciendo dictum innuit, sicut Faunum Varro L. L. VII, §. 36. a fando vocatum refert, his versibus:

Sancte pater, salve, cui jam favet aspera Juno:
Sancte, velis libro dexter adesse meo.
Hunc, quoniam manibus purgatum sanxerat orbem,
Sic Sancum Tatiae composuere Cures.

At Hercules Sanctus Arnobii differt a Sanco, quia utraque appellatio et Sancti et Sanci jungitur apud Grut. XLVI, 6. cf. supra §. 8. Sanctum Tibullus IV, 5, 12 et 6, 7.

pro dextro et propitio posuit; at Sancus dicitur, qui sancit res atque confirmat. Si Laurentius Lydus IV, 58. p. 250. ed. Roether. τὸ Σάγκος ὄνομα οὐρανὸν σημαίνει τῇ Σαβίνων γλώσσῃ scripsit, hoc propter id factum esse videtur, quod Varro L. L. V, §. 66. ejus aedis perforatum tectum dixit, ut ea videretur divom i. e. coelum: unde quidam negabant sub tecto per hunc dejerare oportere, cf. Plutarch. Q. R. 28. Ceterum, Lactantio I, 15. teste, Sabini Sancum, sicut Poeni Uranum summa veneratione coluerunt.

28. Palem, quam §. 24. Tefram Joviam esse dixi, Nemesianus Bucol. Ecl. II, 50 sqq. cum Silvano Priapoque junxit: hinc, si Mars Silvanus apud Cat. R. R. 83., deus pecorum et agrorum secundum Servium ad Virg. A. VIII, 600., luporum exactor et fulguritarum arborum secundum Lucilium apud Non. Marc. II, 324., tutor finium secundum Horatium Epod. II, 22. coll. Epist. II, 1, 143., 'Serfus Martius est, qui apris piatur, Martem Horsium non tam ὅριον, quam ὡραῖον vel χορταῖον, hortorum praesidem Priapum interpretor, Ovid. F. I, 415., Hondum 'Serfium autem quasi Silvium Bonum, quae nomina viri cujusdam sunt apud Ausonium Epigr. CIX sqq. At an Praestita apud Murat. CI, 6. eadem dea sit, quae Umbricis literis Πϱεσταʒε scribitur, nescio: differt sane Praestana Arnobii cum omnibus diis Praestitibus. Quum Prestotae 'Serfiae et Tursae 'Serfiae una cum 'Serfo Martio, cujus comites esse dicuntur, singulares dicentur preces ad defendendum a tursitu, tremitu, hondu holtu, ninctu, nepitu, sonitu, savitu, preplo(ho)tatu, previ(s)latu, VI, a, 60. VII, a, 49. h. e. nisi fallor, incendio, terrae motu, sideratione, νιφετῷ et nimbosa grandine, tonitruum et fulminum saevitia, profluvio aquarum, et proflatu turbinum; Prestotam potius a prestere, Tursam a torrendo vocatam esse censeo. Tempestates religiose cultas esse satis constat e Virgilii Aeneide V, 772. atque Horatii Epodo X, extr. et cultum istum in antiquissima recedere tempora, etsi L. Scipio, Barbati filius, ad cujus inscriptionem sepulcralem adhuc exstantem Ovidius F. VI, 193. respicit, primam Tempestatibus aedem Romae dedisse dicitur, Aeneis docet, in qua III, 120. Anchises nigram Hiemi pecudem mactat, sicut in Iguvinis tabulis Prestotae 'Serfiae porcae rufae vel furvae offerri jubentur. A Tursa 'Serfia vero distinguenda est Tursa Jovia, cui post peracta reliqua omnia sacrificia tres juvencae acersoniem, h. e. cum ture, cremantur. Hanc Vestam virginem esse, quam apud Graecos quoque in foro, ture incenso, placatam testatur Pausanias VII, 22, 2., in dubium vocari nequit.

29. Romani Vestam, cujus vis ad aras et focos pertinebat, Cic. N. D. II, 27., nihil aliud nisi viva flamma intelligenda, Ovid. F. VI, 291 sqq., virginem putabant, Lactant. Inst. I, 12., quia ignis inviolabile esset elementum, nihilque nasci posset ex eo, quippe qui omnia, quae arripuisset, absumeret. Inde illi, sicut Minervae, juvenca debebatur, Callimach. hymn. in Cerer. 109., atque Plutarchus in Parallelis XIV., ubi Metel-

lum, Romanorum ducem, contra Poenos Siculosque cum classe navigaturum, quum soli Vestae non litasset, adversum habuisse ventum retulit, addit, Vestam misertam pro filia, quae ex haruspicis jussu mactanda fuisset, juvencam subjecisse, quemadmodum Dianam pro Iphigenia in Aulide cervam. Jovia ea audit in Iguvinis tabulis, ut ἡμένη ἐν αἰθέρι apud Euripidem in fragm. 178. e Macrob. Sat. I, 23. Juno aetherea et nutrix Jovis apud Martianum Capellam II, §. 168. I, §. 72., custodia Jovis apud Pythagoreos, quia Jovi, Junoni, Minervae addita est, Macrob. S. III, 4., tanquam una deorum Penatium. Secundum Servium ad Virg. A. I, 291., quia nullum sacrificium sine igne erat, in omnibus invocabatur sacrificiis. Graeci quidem, ut Spanhemius in Graevii Thes. Antiq. Rom. T. V, p. 664. docet, Vestae tam primae quam extremae sacra facere solebant, unde jam in hymnis Homer. Ἱστίη sic invocatur:

*Καλὸν ἔχουσα γέρας καὶ τιμήν· οὐ γὰρ ἄτερ σοῦ*
*Εἰλαπίναι θνητοῖσιν, ἵν' οὐ πρώτῃ πυμάτῃ τε*
*Ἱστίῃ ἀρχόμενος σπένδει μελιηδέα οἶνον.*

At idem vir doctus pag. seq. docet, Romanos, qui secundum Ciceronem l. l. principem in sacrificando Janum esse voluerunt, finem sacrorum a Vestae cultu petiisse. Bene igitur Creuzerus ad ea, quae Cicero scripsit: „In ea dea, quae est rerum custos intimarum, omnis et precatio et sacrificatio extrema est,“ haec annotavit: Davisium, qui haec refutare voluit, rursus refutavit Marinius in Actis Fr. Arval. p. 378 sq.“ haec ipsa cum aliis Romanorum Virg. G. I. 498. Vellej. P. II, 131. Juv. S. VI, 385. testimoniis opponens rationibus e Graecis scriptoribus ductis.

30. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων II. pag. 125., qui Graecos ait primum, a Vesta deorum coelestium sacra auspicantes, non myrrha aut casia, sed herbis usos esse, de antiquis illis temporibus loquitur, quibus secundum Ovid. F. I, 339 sqq.

Nondum pertulerat lacrimatas cortice myrrhas
Acta per aequoreas hospita navis aquas;
Tura nec Euphrates, nec miserat India costum,
Nec fuerant rubri cognita fila croci.

Idem poëta F. IV, 731. in Palilibus cecinit id, quod in Iguvinis tabulis verbis πῥιυεFατε τεφ τεσετετε, h. e. suffimenta cum turibus incendito, praecipitur:

I, pete virginea, populus, suffimen ab ara:
Vesta dabit; Vestae munere purus eris.

Quum simili modo Davus apud Terentium Andr. IV, 3, 11. dixisset: „Ex ara hinc sume verbenas tibi,“ Eugraphius annotavit: „Romanis omnibus mos est in atrio, hoc est in vestibulo, habere Vestam, cui sacrificium quotidie facerent.“ Verum haec sufficiant de diis Umbricis. Dii enim, quos Spangenbergius in commentatione sua de veteris Latii

religionibus domesticis pag. 40., unde Creuzerus sua hausisse videtur in antiquorum populorum mythologia T. II. pag. 962 sqq., in Iguvinis tabulis, Passerium secutus, deprehendisse se fassus est, Seritu, Sata, Sepses, Arsite, Vouse, Avia, quibus omnibus tutela agrorum incubuerit, et Akeruniamem, quem Plutonem destructorem interpretatur, si a Sata s. Segetia discesseris, nulli omnino sunt.

31. Perperam idem credidit, Umbros in deorum cultu ac religionibus omnia fere cum Etruscis communia habuisse: ne enim, quia obscura sunt multa deorum nomina atque absona ab illis, quibus Romanorum numina vulgo colebantur, plane dissimiles putemus religiones Umbricas, meminerimus, Iguvinas tabulas ad lustrationes maxime spectare, in quibus apud Romanos non minus inusitata deorum nomina leguntur. Ut taceam de infinitis deorum nominibus, quibus Arnobius, Augustinus C. D. IV, 8 sqq. aliique scriptores ecclesiastici irrident, hoc tantum proferam, quod Servius ad Virg. G. I, 21. annotavit: „Fabius Pictor hos deos enumerat, quos invocat flamen, sacrum Cereale faciens Telluri et Cereri: Vervactorem, Reparatorem, Imporcitorem, Insitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarritorem, Subruncinatorem, Messorem, Convectorem, Conditorem, Promitorem:“ quae quidem cognomina potius unius dei, quam plurium diversorum, fuisse recte censet Spangenbergius l. l. pag. 76. At in Actis Fratrum Arvalium, quae Spangenbergius nondum noverat, diversos deos habes, quum victimae variae ferantur Jano Patri, Jovi, Marti, Junoni deae Diae, sive deo sive deae, virginibus divis, famulis divis, Laribus, matri Larum, Fonti, Florae, Vestae, Vestae matri, etiam Adolendae, Commolendae, Deferundae, Coinquendae. Addas his e Gellio XIII, 22. Luam Saturni, Salaciam Neptuni, Horam Quirini, Jurites Quirini, Majam Volcani, Heriem Junonis, Molas Martis, Nerienem Martis. Quum vero ex iis, quae Gellius affert, appareat, ne Romanis quidem compertum fuisse, quomodo Nerienis nomen pronuntiandum, flectendum atque interpretandum sit, nemo me doctiorem esse velit in explicandis Umbricis nominibus.

# Epimetrum.

Quum mihi errata quaedam typographica indicanda sint, quia pag. 9, v. 11. a fine praesersim pro praesertim, pag. 12, v. 11 a fine *απετο* pro *απετα*, pag. 14, v. 16 a fine abteganda pro ableganda typis expressum est, locum Plutarchi Q. R. de Genita Mania, quem pag. 15, v. 10 ab initio laudavi, in vulgaribus editionibus cap. 52. legi moneo, simulque alind peccatum profiteor, quod *Γενετείρᾳ* pro *Γενείτῃ* emendandum dixi. Pro veritate enim lectionis *Γενείτῃ Μάνῃ* pugnat locus Plinii H. N. XXIX, 14 (4). „Genitae Manae catulo res divina fit,“ ubi alii quidem Genito maue legerunt, sed, Harduino teste, contra codicum probatissimorum fidem. Haec dea menstruis feminarum praefuisse dicitur, quam Menam appellat Augustinus C. D. IV, 11. VII, 2., eandemque Harduinus esse arbitratur Maniam, matrem Larum secundum Varr. L. L. IX, §. 61. coll. Arnob. adv. gent. III, 41., cui olim, ut Macrob. S. 1, 7. refert, pro familiarum sospitate pueri mactabantur. Sed Genitae Manae Romani pro iis, quae domi nascerentur, canem immolabant, quo secundum Plutarchum Q. R. 68. in piaculis fere omnes usi sunt Graeci: Laribus Praestitibus autem secundum Plutarchum Q. R. 51. et Ovid. F. V, 137. canis non tam offerebatur, quam astabat. Praeterea Mena Augustini a Graeco *μὴν* appellata esse videtur; de Genita Mana vero, quae ortui ac partui praeerat, ut *Εἰλιονία* Argivorum, Plutarchus dubitat, dictane sit a manando, sicut Festus de Maniis scripsit. Rectius Genitam Manam Genitalem bonam interpretantur, ut de ea dicere liceat, quae Horatius de Ilithyia cecinit C. S., v. 13 sqq.

Rite maturos aperire partus
Lenis Ilithyia, tuere matres:
Sive tu Lucina probas vocari,
Seu Genitalis. Cf. Orph. Hymn. II. in Prothyraeam.

Male enim Gesnerus in Latinae linguae thesauro consecratam *μανίαν* Martiani Capellae matrem Maniam intelligit, quia Fura Furinaque cum ea jungantur. Ceterum Martianus a matre Mania Submanium praestites Manam atque Manuanam discernit; Scaliger autem in annotationibus ad Festum monet, non solum terriculamenta infantium, sed et lactentium deos praesides Manias dixisse Romanos, unde Varro apud Non. Marc. II, 756. etiam Cuninam et Ruminam inter Manias recensuerit. Quidni igitur Matrem Matutam quoque Maniam sive Manam fuisse putemus?